

Hivatalos bírálói vélemény

Szabadfalvi József *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében* (Debrecen, 2014.; 250 p.) c. akadémiai doktori értekezéséről

1

Az előző századfordulónak jogfilozófiai téren is uralkodóvá vált irányzata a pozitívizmus volt. A természetjogot (észjogot) váltotta föl, amelynek a 18–19. században elévülhetetlen eredményei voltak a kodifikációkban (ALR, ABGB, Code civil), az addigi *ius commune* s a hazai jogok használható elemeinek több-kevesebb beépítésével, nemkülönben az embereket születésüknél fogva megillető jogok, az emberi jogok kimunkálásában. A 19. század utolsó évtizedeiben a társadalomtudományok széles körében – így a történettudományban, és a jogtudományban (közjog, jogfilozófia, jogtörténet) – megjelent pozitivisták irányzatok a történetileg-társadalmilag meghatározott tények – a valóságos viszonyok – kutatását célozták, s erre alapozták szellemi építményeiket. A jogbölcseletet (jogelméletet) és általában a jogi tudományosságot művelők számára, akik a természettudományos módszereket mintegy mintának tekintették, szinte vitán kívül állt: ha szaktudományuk „valódi tudomány rangjára akar emelkedni, a pozitív joggal, a valóságos joggal, az igazán érvényesülő joggal kell foglalkoznia, nem pedig az állítólag természettől velünk született, a dolgok természetéből vagy az észből levezethető joggal, azaz a természetjoggal”.

Ez a megközelítés az addigi, a természetjog által kimunkált elméleti kérdésekről a történeti és joggyakorlati jellegű témák kutatására irányította a figyelmet, s ha voltak is ennek elméleti hozadécai, az első időkben talán mégsem elegendők. A kutatások a pozitív jog körében két irányban zajlottak.

„Az egyik irány azt tekintette a jogelmélet feladatának, hogy a tételes, a valóságos jogból elvonja a legáltalánosabb közös tulajdonságokat, a mögöttük lévő végső előfeltevéseket, a belőlük nyerhető fogalmi jegyeket, s az ezekről szóló ismeretet a rendszerbeli egység és a módszerbeli tisztaság követelményei szerint foglalja egybe. Minthogy általános érvényűséget keresett, de világért sem etikai színezetű általános természetjogi szabályokat, szükségképp a jog tiszta formafogalmai felé tájékozódott, s az újkantiánus filozófiára támaszkodva egy formális, logikai pozitívizmushoz jutott el. Hamarosan kiterjesztette az egység követelményét nemcsak a jogról szóló tudományra, hanem a jog anyagára magára is, s így szükségképpen odajutott, hogy a jogot kizárólag normának, szabálynak tekintse, mert a normákban találta meg az összefüggésre, egymás igazolására és rendszerré alakulásra irányuló azt a tendenciát, amelyben az egység követelményét szemléltethette.”

„A másik irány a pozitivisták jogelmélet alatt nem a pozitív jog normatív elemeinek, hanem pozitív jog tényeinek kutatását értette, s azokat a valóságos emberi magatartásokat, társadalmi tényeket, lelki folyamatokat kereste, melyek a jogban jelentkeznek, s erre akarta a pozitív jogelméletet, mint a jog természettudományát vagy legalább is mint a szociológia egy részét felépíteni.”

A formális pozitívizmus kész volt foglalkozni a jogi szaktudományokban kutatott mindazon kérdésekkel is, amelyek a jogfogalommal kapcsolatosak, így különösen a tárgyi jog és az alanyi jog, az anyagi jog és az alaki jog, valamint a jog és az állam viszonyának teoretikus kérdéseivel.

A szociológiai pozitívizmus – maga mögött hagyva az előző századforduló „természettudományos” kutatásait és az azokból levont elméleti megállapításait

(feltételezéseit) – magának a jognak a társadalomtudományi (szociológiai) kutatására irányozta figyelmét, „s ennek során elsősorban azokat a közösségeket vette vizsgálat alá, melyek a jogot létrehozzák, s melyeken belül a jog érvényesül”.

„Ezzel kapcsolatban itt is felmerült az állam és a jog viszonyának a kérdése, de a kérdés itt nem az volt, hogy melyiket illeti a logikai elsőbbség, hanem az, hogy a jogtörténet különböző korszakaiban s a különböző primitív népeknél a jogalkotó tényező az államhatalom apparátusa volt-e, vagy pedig más, szervezetlenebb, nemállami közösségek, papi testületek, bírói fórumok vagy szokásjogi tényezők. Ezzel kapcsolatban a szociológiai irány a modern jogelméletben is keresni kezdte a nemállami eredetű jogalkotás központjait a munkaadói és munkásszervezetek gyakorlatában s a gazdasági élet különböző felsőfokú szerveződési jelenségeinek körében. A szociológiai kutatás is szembekerült az alaki jogi eljárások és anyagi jogi szabálytartalmak ellentétével, de ismét nem logikai elsőbbség vonatkozásában, hanem annak vizsgálata során, hogy vajon a különböző korok és jogterületek világában melyik van részletesebben és csiszoltabban kiművelve: az emberi életviszonyokat rendező általános szabályok, vagy pedig az ezekből folyó jogi lehetőségek érvényesítését szolgáló peres eljárások. Végül különös súllyal foglalkozott a szociológiai tudomány – éppen annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely a szabadjogi iránnyal összekötötte – a különböző jogász (bírói, ügyvédi, igazgatási) funkciók lélektani és társadalomtani összefüggéseivel.”

S ha az előző századforduló szabadjogi mozgalmán, mint e két pozitivista irányzat által meghaladottan, túl is tehetette magát a jogelmélet, maradt még a világháború után föléledő, új erőre kapó természetjog, amely nem pusztán vitába bocsátkozásra, hanem közeledésre is készítette a már-már egyeduralkodó pozitívizmus jeleseit.

Bibó István Szegeden tartott 1940. június 13-i magántanári próbaelőadásában, amelynek gondolati vonulatán haladva, azt idézve indítom oppozícióm, ezen irányzatok egymásra találását így jellemzi:

„Különösen szembeszökvé vált ez a jog végső alapjainak kérdésében, mert ha a jog norma, meg kellett keresni annak végső érvényalapjait, ezt pedig a formális pozitívizmus nem találhatta meg másban, mintegy feltételezett alapnormában, mely egyszerűen a jog követését írja elő. Ezt az alapnormát fel kell tételeznünk, ha nem akarjuk, hogy az egész jogrendszer értelmetlenné váljék, s ez a feltételezés nem más, mint a természetjogi rendszerek szétszórt természetjogi tételeinek egy pontra való összesűritése és erkölcsi követelmény helyett logikai szükségszerűség jellegével való felruházása. Ezen az úton mind általánosabbá vált az a felfogás, hogy a jog fogalmára vonatkozó legáltalánosabb, formális kategóriákat kereső tanok végeredményben ugyanazokhoz a dogmatikus általánosságokhoz vezetnek, mint a természetjog, ha nem is etikai, de logikai vonatkozásban.

Más oldalról szociológiai pozitívizmus is furcsa módon visszavezetett a természetjoghoz. A szabadjogból kiinduló kutatások során a jogalkalmazói funkció lélektanának a vizsgálata rávezetett arra, hogy vannak tételek, amelyek semminemű pozitív jogforrásban nem szerepelnek, a jogi aktusokban még nem jutottak kifejezésre, de szellemi úton létrejőve már kész formulázásban részei a jogász közmeggyőződésnek, és a bíró éppen ezekből merít, mikor az elvont jogtétel és a konkrét jogeset közötti űrt áthidalja; s ezekre egyáltalán nem kielégítő azt mondani, hogy rajtuk keresztül valamilyen erkölcsi szabály érvényesül.”

S itt hivatkozásaimat megszakítom, pedig csak most következnének olyan izgalmas kérdések, mint a bírói ítélet, az etnológiai jogtudomány, az amerikai jogi realizmus stb., melyek a szociológiai pozitívizmus kutatási állapotát jellemezték

Nem rejthetem véka alá: SzabADFalvi József *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében* című – időközben, mondhatni egyidejűleg a Gondolat Kiadónál is csinos könyvként közreadott (Budapest, 2014.; 297 p.) – akadémiai doktori értekezését, hogy azt én csakis egy társ tudományszak, jelesül a jog- és alkotmánytörténet oldaláról közelíthetem meg. Ami mégis közös: az értekező eddigi, mondhatni kizárólagosan elmélettörténeti kutatásainak egy olyan szelvényét összegezi, amely korszakait illetően beilleszthető jómagam fő kutatási területébe: az újabb magyar alkotmánytörténetbe (1848–1949) is.

Abban mindenképpen közös nevezőn vagyunk, mint e két tudományszak – a jogbölcselet és a jogtörténet – művelői, hogy megbecsüljük elődeink munkásságát. E téren az 1989-i fordulat előtt kétségtelenül nehezebb dolga volt a jogelmélet erre affinitást érző fiatalabb, sőt akkor még fiatal kutatóinak, ám az elmúlt negyedszázadban – európai, sőt egyetemes kitekintéssel – jócskán behozták lemaradásukat. Ezt igazolják az értekező teljességre törekvő hivatkozásai, nemkülönben bibliográfiái.

E témához az egyetemtörténet körében éppen Bibó István *A jogelmélet főbb kérdései tegnap és ma* c. magántanári próbaelőadásának közreadásával kapcsolódtam (Jogtudományi Közöny, 1992. április. 89–94. p.); Ezért is idéztem – talán nem csak a magam számára – ehelyütt is. SzabADFali József ugyanis éppen az általa mogyoróhéjban összefoglaltakat bontja ki értekezésében.

3

A mű Előszóból, hét fejezetből, Epilógusból és válogatott bibliográfiából áll; saját szerzői könyvészetének pedig a tézisek végén szorított helyet a szerző, előírás szerint is.

Tanulságos az elmúlt századforduló pozitivista jogbölcseletének (I.), nemkülönben a „neokantiánus paradigma” – Bibó István szóhasználatával: az elméleti pozitivizmus – felé való átmenet (II.) megírása. A mű emelkedett része így is A neokantiánus fordulat beteljesedése: Somló Bódog jogi alaptana [Juristische Grundlehre (1917)] c. fejezete (III.). Moór Gyula jogbölcseleti szintézisének és Horváth Barna „tisza jogszociológiájának” ugyancsak magaslati szinten való tárgyalása az „új magyar jogfilozófia” jegyében történik (IV.). A jogtudomány teoretikus „kismesterei” kísérleteinek (V.), valamint a természetjog rehabilitációjának (VI.) bemutatása nyomán a neokantianizmus megújítását tárja elénk (VII.).

Az Epilógus: a szomorú vég. Az „új magyar jogfilozófia” fől számolása a negyvenes-ötvenes években, amelyben – Szabó Imre mellett – Vas Tibornak is eléggé el nem íté lhető szerepe volt. Moór Gyula elhunyt, Horváth Barna Amerikába távozott, Bibó Istvánt és Szabó Józsefet eltávolították a Szegedi Tudományegyetemről. Solt Kornél a joggyakorlatba ment.

Az értekező szűkre szabott keretei között is a maga módján teljességre törekedett: mind a pályák és művek, mind az azokat földolgozó, közreadó szakirodalom kutatásában és az eredmények viszonylagos egységgé ötvözésében. Jól ábrázol folyamatokat, ám figyelme így is inkább a művek születésére és publikálásuk körülményeire, majd pedig azok tüzetes fogalmi elemzésére, végül – jelentősebb alkotóknál – az életpálya mérlegének megvonására irányul. Szépen meg is oldja a maga állította feladatokat.

Meghatározó jelentőségű tudós professzorok és „kismesterek”, meg hát tanítványok sorjáznak értekezésében. Mindenki, aki e témában letette kézjegyét, munkáival megjelenik az

olvasó előtt. Olykor az az érzése az embernek, hogy talán kevesebb több lett volna. E teljes seregszámlában némely kismesterek és epigonok jelentőségükhöz képest talán túlírtak.

Jó olvasni az ölelkező, egymást segítő tudósi pályákról akkor is, ha tudjuk, nem egy esetben nem csupán más irányban haladt a tanítvány, hanem szembe is fordult, akár személyileg is az útját egyengető mesterrel.

Somló Bódog közösen publikált Pikler Gyulával a totemizmusról, Moór Gyula Stammer jogi értéktanáról már akkor értekezett, amikor a tragikus sorsú Somló Bódog, aki 1918-ban Kolozsvárra maga mellé hívta a nemzetközi jog gondozására, még csupán fölkészülőben volt általános jogtanára. Moór Gyula pedig azt a Horváth Barnát segítette habilitációjában, aki az ő Budapestre távoztával át is vette a szegedi katedrát (1929). Hogy Horváth Barna mennyiben támogatta tanítványait, a „szegedi iskola” tagjait fölkészülésükben, ösztöndíj-elnyerésükben, habilitációjukban, majd pedig tanszékekre kerülésükben, arról még külön szólnok.

Akárhogyan is nézzük: a kétirányú Kolozsvár–Szeged–Budapest fővonal rajzolódik ki ezekből az életpályákból. Természetesen mások is eredményeikhez méltó helyet kapnak e műben; hogy csak néhányat említsek a professzorok közül: Teghze Gyula Debrecenből, Irk Albert, valamint Losonczy István Pécsről. Velük teljesebb a kép.

4

A jogbölcséletben a tételes (dogmatikus) jogintézmények a maguk helyén elnyerhetik magyarázatukat. Így van ez pl. a *joghézag*gal is, amelyről az értekezésben éppen csak szó esik. Magam sem említeném, ha a Horthy-korszak jogalapjának magyarázatára éppen ehhez kapcsolódva nem konstruált volna érdekes teóriát a *jogürességről* a miskolci evangélikus jogakadémia közjog, politika és nemzetközi jog tanszékére 1925-ben kinevezett, Pécsétt Krisztics Sándor révén habilitált jogtanár, Zsedényi Béla éppen az „elméleti pozitivisták jogfilozófia” alapján.

Ha kifejezetten nem is említette a „közjogi provizóriumot” A *vacuum iuris* c. írásában (Miskolci Jogászélet Könyvtára 30., 1928), sőt témájának kifejtését egyenesen egy szlovák politikus megnyilatkozásához kapcsolta, nem kétséges, hogy e látszólag nagyon elméleti kérdés ismételt fölvetésére a hazai jogfolytonosság megszakadásának tizedik évfordulója indította. E tanulmány mondanivalója: a joghézag és az ún. jogüresség (*vacuum iuris*) közöli csupán fokozati, nem pedig elvi különbség van; az államélet megrázkódtatásai – különösen a forradalmak – „jogürességet” idézhetnek elő, ez azonban csak addig tart, amíg az új rendszer meg nem alkotja, az eredetihez képest persze illegitim módon, alapszabályait, amelyek ha maguk mögött tudják az államot, „a társadalom legerősebb fizikai hatalmát”, az új jogrend fundamentumává válnak, ez pedig már az eredeti jogrend alapján legitim úton sem változtatható meg, mert „ha kidől vagy jogsértés útján elmellőztetik, az új jogrend alapja hull ki, újra *vacuum iuris* áll elő, melyből új jog újra csak illegitim úton fakadhat” (34.). E következtetéssel válik a kortárs jogfilozófusok – Somló, Kelsen, Moór és mások – állásfoglalásaiból kialakított Zsedényi-féle tan a Horthy-rendszer új jogrendjének biztosnak látszó elméleti alapjává. Ez volt az a kisegítő elmélet, melyet az elvben legitimista, ám a hatályos tételes jogot mégiscsak elfogadó miskolci jogtanár a fölmerülő vitás problémákat, pl. a főkegyúri jog kérdését 1931-ben megoldani igyekezett.

[Ruszoly József: *Három borsodi örökgyógyó. Palóczy László, Szemere Bertalan, Zsedényi Béla. Tanulmányok és dokumentumok.* Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 1992. 132–133.]

Kérdés, hogy mindez valódi hatása lehetett-e a korai reformokkal úgy-ahogy megoldott, utóbb pedig megerősített – legitimista szóhasználat – provizórikus közjogi berendezkedésre. Zsedényi mindenképpen fontosnak tartotta. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökeként, mintegy államfőként, majd nemzetgyűlési képviselőként 1944/45-ben az alkotmányos újrakezdést is teoretikusan ezzel kívánta indokolni.

5

Az értekező nem csupán az Előszóban vallja meg, hanem műve egészében is következetesen tartja magát ahhoz, hogy szakít „mindenfajta ideológiakritikai nézőponttal”. Nyilvánvalóan helyesen teszi, különösen azért mert az ideológia velejárója – bizonyosság erre ama negyven esztendő – maga a nagyon is egyoldalú politika volt.

A politika jelenléte a történések során így is föl-fölsejlik. Korábban is, de különösen az Epilógusban. Annak méltányolása mellett, hogy már csupán terjedelmi, nemkülönben feszes szerkezeti okokból is az értekező nehezen oldhatta volna meg *a társadalmi-közéleti háttér* vázolását, hiszen magukról az életpályákról is csupán a művek kapcsán szól, hiánya megállapítható. Jól tudom pl., hogy a polgári radikalizmus körei (Társadalomtudományi Társaság, Huszadik Század) jól föltártak, mégis jó lett volna a kapcsolódási pontokat, melyek 1918/19-ig megvoltak, kibontani. Talán a szociáldemokrácia és ideológiája, a történeti materializmus akkori állapota is több szót érdemelt volna. Amint utal is rá, ez a – történeti következményeiben negatív megítélésűvé vált – irányzat is jelen volt az új jogfilozófia körüli vitákban. Tudom, hogy utóbb, különösen Szabó Imre szakirodalmi működésétől kezdve, már más volt a helyzet. S ha már itt tartunk: hadd kérdezzem meg, hogy az ideológiai elvakultság mellett Hans Kelsen egykori prágai hallgatóját mi minden indíthatta e kíméletlen ideológiai leszámolásra.

Kutatóként és olvasóként nem tagadhatom, hogy pályám kezdeti szakaszán, amidőn a századelő választójogi mozgalmával foglalkoztam, az akkori egysíkú megközelítés mellett, sőt éppen azzal ellentétben üdítőleg hatottak rám a „mindenki újakra készül” nemzedékével és törekvéseivel való szellemi találkozások. Föl-föltűnnek tagjai, ha csak jegyzetekben is, Szabadfalvi József értekezésének lapjain.

Somló Bódog és Ady Endre baráti, eszmetársi kapcsolata is jól beilleszthető e mozgalmas „előző századforduló” szellemi viszonyainak történetébe. E kapcsolat mindkettőjük életében nyomot hagyott. Földolgozásra érdemes.

6

A bírálónak e ponton illik megállania. Elvégre mégis egy elmélettörténeti értekezés az opponencia tárgya. A Sein és Sollen világában, nemkülönben az elméleti és szociológiai pozitivizmus területén bevallottan nem lehet olyan járatos, hogy a fogalmi és értékelemek gordiuszi szövevényét szálazgathassa. Többszöri olvasás és áttanulmányozás, vissza-visszalapozás után mégis megvallhatja: a disszertáns az újra meg újra előtérbe kerülő elméleti elemeket kiemelve szerencsésen interpretálja a szerzők gondolatvilágát, s von le értékelő következtetéseket.

Magam elsősorban azokat a területeket kerestem, amelyek jogtörténeti kutatásaimból mintegy visszaköszönve e műben is fölbukkannak.

Maga a forráskutatás és -földolgozás, amely alkotói munkám alapeleme volt és marad, amiért egy egykori vezető jogtörténész már-már a pozitivizmus gyanújába kevert, ami bevallhatóan akkoriban nem éppen dicséretes volt, uralja ezt az értekezést is. Számomra tehát e világ adva volt és adva van. Jól eső érzéssel tölt el, hogy Szabadfalvi József, akivel működésem során többször is „találkozhattam”, ezen az elméleti területen hasonló módszerrel végzi kutatásait és írja meg eredményeit. Bár kutatói világa a könyvtáraké, eljutott levéltárba s kéziratárba is. Még ő is fölkereshette az „új magyar jogfilozófia” utolsó mohikánjait, köztük a Szabó Józsefet újszegedi otthonában. Irányultságában fölfedezni vélem édesapjának, a néprajztudós muzeológusnak, néhai idősb Szabadfalvi Józsefnek a példaadó hatása is. A földolgozott anyagban kapcsolódási pont lehet a jogtörténettel a *jogi néprajz*, annak középkorig visszanyúló gyökereivel.

Ami a középkori szokásjogot illeti, két intézményi pontot találtam: a szabadjogi iskolával összefüggésben említett jogtalálást (*Rechtsfindung*) és az elméleti jogszociológiával összefüggésben az angol *common law* processzuális szemléletét.

A jogtalálás az európai *ius commune* (római jog s kánonjog) 15–16. századi német recipiálása előtti germán jogi intézmény volt. Abban nyilvánult meg, hogy a bíró az előtte lefolyt, eredendően szóbeli eljárás alapján, ítéletében maga állapította meg – mintegy a tényállásból is levonva – magát a jogot. A recepció után ez a jelenség a jog mélyrétegeibe – így a falusi bíráskodás szintjére – süllyedt le, ahonnan a történeti jogi iskola germanista képviselői igyekeztek a 19. században fölszínre hozni. Gondoljunk a Grimm testvérek nem csupán népmeséket, hanem germánjogi forrásokat is kiadó tevékenységére. Ámbár a germanista irányzat végül is a német jogtörténet megalapozásával alkotott maradandót, eredeti célját tekintve a pandekta joggal szemben, vagy azzal együtt, a kodifikáció számára kívánt anyagot gyűjteni és rendszerbe foglalni. A BGB (1896/1900) létrejöttében mégis a Savigny elindította történeti jogi iskola romanista szárnyától kiteljesített fogalmi rendszer (*Begriffjurisprudenz*) vált meghatározóvá. Az innen az érdekelmélet felé eltávolodott Jhering még a kodifikátorok közé sem jutott be.

A magyar népi jogélet kutatásnak meg-megújuló nem titkolt célja sem önmagáért való volt, hanem a törvényhozás (benne a magánjogi kodifikáció) számára kívánt fölhasználható intézményi megoldásokat (is) nyújtani. Bónis György, aki már az ismert kalotaszegi gyűjtés előtt is végzett – Györffy István vonzaskörében – a Garam mentén gyűjtőmunkát, mesteréhez Eckhart Ferenchez írt levelében (Újbars, 1939. szeptember 1. este), melyet tudományos végrendeletének is szokás nevezni, e tevékenység gyakorlati célját mégis elérhetetlennek tartotta.

„A szokásjog alapján – írta – a magyar jog újjáépítése az én garamvölgyi tapasztalataim szerint utópia. Igaz, hogy ez a vidék igen haladott, és nem lehetetlen, hogy sokkal konzervatívabb helyeken lehet még találni a magyar jog maradványaiból. Mindamellet sem a faluval való közvetlen érintkezést nem bántam meg egy percig sem, sem pedig a *magyarabb jog* kiépítésének célját nem adnám fel: csak hogy ennek szinte egyetlen útmutatója a jogtörténet lehet. Az is csak annyiban, hogy a jelen szükségletei válogassanak használható intézményei közül.”

[Bónis György tudományos hagyatéka Szegeden. Letéti jegyzék, függelékkel. Kávássy Sándorné és Tamási A. Éva gondozásában. Szeged, 2014. /Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György Szemináriumából 3./ 17–18., idézet: 18.]

Az angol processzuális jogszemlélet tanítása, jelesül az, hogy az anyagi jog a királyi kancelláriában kiállított, a grófsági bíróságnak (sheriffnek) szóló bírói parancsok (*writs*) burkában rejlett, az ítéletet ez alapján állapította meg a bíróság, egyetemes jogtörténeti oktatásunkban evedencia. Hazai tudatosításában Horváth Barnának döntő szerepe lehetett, ámbar Bónis György révén is „bejöhett”, hiszen ő maga is töltött ösztöndíjasként egy esztendőt a szigetorszáiban.

7

A magyar tudományosság a jog terén is erős német és osztrák hatás alatt volt a 19–20. században. A disszertáns helyesen emeli ki, a jogelmélet terén mindenképpen, hogy e korban erős tájékozódás volt az angol, sőt angolszász (angol s amerikai) tudományos eredmények iránt is; ezek mellett nem jelentéktelen a francia és olasz orientáció sem. Az ismertséget és általa az európai tudományosságban való szerepnyerést magyar tudósnak elsősorban mégis a német nyelvterületen való jelenlét révén lehetett leginkább elnyerni. Somló alapművét németül tett közzé, és ismertsége és elismertsége azóta is tart. Moór és Horváth jelentős munkáikkal ugyanezen az úton jártak.

Az „eminenter magyar jogfilozófia”, amint Horváth nevezi, beilleszkedett az európai jogtudomány főbb áramlataiba. Jogfilozófiánk magyar voltát először Somló Bódog hangsúlyozta ki (*Die neuere ungarische Rechtsphilosophie*, 1907–1908); tőle vette át Moór Gyula (*Az új magyar jogfilozófia*, 1923; *Die ungarische Rechtsphilosophie*, 1930), ami a magyar jelleg tudatos vállalására és hangsúlyozására vall. Nem vitatható el az értekezőtől sem az a jog, hogy – a múlt (19.) századi előzményekre is figyelemmel – értekezése címébe emelje, *az új magyar jogfilozófiát* így: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére. Ezzel kissé le is gyengíti annak öntudatos deklarációját, mintegy kutatói bírálatot gyakorolva fölötte.

8

A szegedi iskola. Horváth Barna eredményeik tudatában maga nevezte így saját maga és tanítványi köre – Szabó József, Bibó István és Vas Tibor – alkotta tudományos közösséget. Szabó József ugyan Moór Gyulától nyerte el indíttatását, amit ő mindig hangsúlyozott is, ám mégis az őt váltó Horváth Barna és a nemzetközi jogász Búza László mellett bontakozott ki. Surányi-Unger Tivadar közgazdász professzor mellett Horváth Barna hatása is kimutatható a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának két, a szociográfiát művelő jogász beltagjára: Erdei Ferencre és Reitzer Bélára. Velük Bibó István szoros baráti és eszmétársi közösséget alkotott, a népi mozgalomban kibontakozó harmadik út meghatározó képviselője lett az 1945–1948 közötti időszakban. Ez és 1956-beli és azutáni szerepe jól ismert.

Ha csupán jegyzetbeli említés szintjén esik róla szó, a Moór Gyula Jogfilozófiáját is kiadó Püski Sándorról, a népi írók legendás kiadójáról hadd említsem meg: kései öreg

korában is lelkesen beszélt professzorairól, mindendek előtt Moór Gyuláról. Az ő jegyzeteik kiadásával alapozta meg a Magyar Élet kiadót. Bónis György is ezt tanította a Bolyai Tudományegyetemen.

„A román állam – így Bónis – egyszerűen megszüntette a jogtörténet tanítását, viszont Ortutay Gyula kultuszminiszter – meghívás alapján – kinevezett Szegedre egyetemi nyilv. [ános] rendes tanárrá. Én még azzal is alapot adtam a támadásra, hogy a jogbölcseletet helyettesítve Moór Gyula könyvét használtam; erre az Igazság (*lucus a non lucendo*) ismét megtámadott, mert együtt említettem »Lenin, Trockij, Bucharin és Radek« nevét.”

[Bónis György: *Pályám emlékezete*. 1983. Közreadja Ruszoly József. Szegedi Műhely 2007. /Közlemények... 1./ 101–148., idézet 123. — A hivatkozott cikk: *Az egyetemi purifikációs bizottság figyelmébe. Mit tanít a Bolyai Egyetemen a marxizmusról Hóman Bálint volt házi embere, Bónis „professzor” Úr?* Igazság, 1947. jún. 16. — „A bolsevizmus elmélete – amelyet különösen Lenin (Uljanov), Trockij, Bucharin és Radek fejtettek ki – tulajdonképpen nem egyéb, mint hamisítatlan marxizmus.” (*Jogfilozófia*. Dr. Moór Gyula nyr. előadásai után jegyezte Püski Sándor. Püski, Bp., 1994. 149.]

„Pesti tartózkodásom – írja (118–119.) – legnagyobb élménye az volt [1947-ben], hogy helyet kaptam a parlamentben, a karzatra, és meghallgathattam Moór Gyula beszédét. Ez közvetlenül a választások után volt, amelyekben a kommunisták – a hírhedt kék cédulák segítségével – komoly csatákat hajtottak végre, és még így is, amennyire emlékszem, 17%-ot [22%-ot] szereztek. Moór Gyula rámutatott a visszaélésekre, miközben a kommunisták – élükön Révai Józseffel – állandóan zavarták. »Horthy vitéze« – ordították feléje. Imponált volt tanárom férfias helytállása. Sajnos nemsokára meghalt.”

9

Az szegedi iskola tanítványainak pályáját Horváth Barna egyengette. Búza Lászlóval együtt kettejüket elvezette a habilitációig. Bibó Istváné még Szegeden megtörtént (1940), Szabó Józsefé viszont már Kolozsváron folytatódott és fejeződött be (1941). Tőle magától tudom, hogy az egyetem képviselőjében a karnak az alapítási székhelyére való visszaköltözésétől húzódozó Horváth Barnát éppen e habilitációval is „készítette” Búza László a Kolozsvárra való átköltözésre.

A karnak Szegeden való újjászervezését célzó előkészületekben 1945-ben Horváth Barna még irányítólag vett részt. Forszírozta tanítványai meghívását. Ezért is a tanszékek számát gr. Teleki Géza kultuszminiszter, maga is kolozsvári professzor, egyetértésével 12-ről 16-ra emelték. Valamennyinek a betöltése sohasem történt meg. Két új tanszék: a szociológia és az összehasonlító jogtudomány alighanem Horváth tanítványainak volt szánva.

Horváth Barna 1945 decemberében is újra elnyerte kinevezését a karra, ám tanszékét nem foglalta el. Általam már közzétett, Schneller Károly dékánnak írt válaszát ehelyütt is azért idézem, mert saját, a Magyar Tudományos Akadémián folytatott tudományos tevékenysége mellett tanítványai elhelyezésével is foglalkozott.

„Igen tisztelt Dékán úr,
az 1946. évi március 5-én kelt 244/1945–46. jk. sz. átíratával szíveskedett megküldeni a jogelmélet tanszékére szóló kinevezésemet. Egyben felkér a hivatali eskü letétele végett jelentkezésre is.

Mielőtt a közlés és felkérés tárgyában állást foglalnék, meg kell állapítanom, hogy én erre a kinevezésre sem nem pályáztam, sem meghívást el nem fogadtam. Abban a kérdésben tehát, hogy a kinevezést elfogadom-e, hivatalosan csak most áll módomban nyilatkozni.

A szegedi jogi kar felállítására irányuló tárgyalások alkalmával mindig hangsúlyoztam, hogy a VKM (vallás- és közoktatási miniszter) úrnak 33 020/1945. V. sz. rendeletével a Magyar Tudományos Akadémiához vagyok szolgálattételre beosztva tudományos kutatások végzésére, és hogy a szegedi kinevezést csak e beosztásom fenntartása esetén fogadhatóm el.

Csak mellékesen említem, hogy a szegedi egyetem rektora, a miniszter és az ügyosztály szóbelileg számtalanszor biztosítottak arról, hogy budapesti beosztásomat, amely kutatómunkám végzésének elengedhetetlen feltétele, a szegedi tanszék elfogadása esetén is megtarthatom. A VKM 38 244/1945. V. sz. rendelete valóban kifejezetten akként rendelkezik, hogy a M. Tud. Akadémiánál teljesített szolgálatom tartamára a tanári teendők alól engem mentesít.

Meg kell jegyezmem, hogy a jogelméleti tanszék ellátása Szegeden semmiféle veszélyben nem forog. A kar egyhangúlag meghívta Bibó Istvánt, Szabó Józsefet és Vas Tibort. Mindhárman a jogelmélet kiváló művelői, akik közül bármelyik igen jól el fogja látni a tanszékét. A kérdés csupán az, vajon helyettesként-e, vagy pedig az én tanszéki utódomként.

Ezek után kijelentem, hogy a kinevezést csak abban az esetben tudnám elfogadni, ha a kormányzat és az egyetem a tanszék eltátása alól továbbra is mentesít mindaddig, amíg magam nem kérem itteni beosztásom alóli felmentésemet.

A kar számot tarthat arra, hogy ennek az elhatározásomnak belső indokait is feltárjam. Ezek közül legfontosabb, hogy – mint említettem – tudományos kutatásaimat csak is olyan könyvtári anyag használata mellett tudom folytatni, amelyet itt megtalállok, Szegeden ellenben nem. Közelebbről rá kell mutatnom, hogy külföldi érdeklődésre műveim angol publikációja foglalkoztat. Ez a munka teljesen lehetetlenné válnék az itteni kapcsolatok és a támogatás feladása esetén. Mind angol, mind pedig magyar részről azt hallom, hogy ehhez a működésemhez – amely évtizedes angol tárgyú tanulmányaim szerves folytatása – nemzeti és nemzetközi érdek fűződik.

Indokaim sorában másodszor azt kell említenem – és ezennel bejelentem –, hogy Szent-Györgyi Albert felkérésére elvállaltam az Országos Köznevelési Tanács Felsőoktatási Szakosztályának elnöki tisztét. Ebben a működési körben szintén közérdekű hivatást látok, amely egykori tudománypolitikai hivatali szolgálatomnak szerves folytatása, s amelynek során 15 esztendőes egyetemi működésem leszűrt tapasztalatait, valamint tudományos elgondolásaimat is alkalmam lehet a magyar felsőoktatás érdekében hasznosítani. Az országos érdeken belül pedig talán majd a szegedi egyetemnek is használhatok.

Végül harmadsorban az a szempont vezet, hogy kiváló tanítványaim, a szegedi egyetem neveltjei részére, akik a karba már egyhangú meghívást nyertek, biztosítani kívánom, hogy szaktárgyuk, a jogelméleti tanszék ellátásánál érvényesüljenek. Ez az indok talán kissé szokatlan. Azonban igen tisztelt Dékán Úr, aki tudja, hogy számomra mit jelentett a szukreszcencia nevelése, meg fogja érteni, hogy érvényesülésüket szeretném előmozdítani – s ebben közérdeket látok –, mellőzésük esetén pedig magam is félreállok.

A 272/1945–46. jk. sz. átiratra jelentem, hogy az új hivatali esküt 1946. III. 22-én a M. Tud. Akadémia főtitkára előtt letettem.

Kiváló tisztelettel:

Bpest, 1946. március 24-én

Horváth Barna

[Ruszoly József: *Bibó István a szegedi karon*. Jogtudományi Közlöny, 1992. április; 99. p.]

A kar ezt tudomásul vette, tanszékén forma szerint meghagyta, azt 1949-ig nem töltötte be. Előbb Schneller Károly, utóbb Szabó József helyettesítette.

A tanítványok közül Bibó István a politikára, az 1945-ben Budapest ostromának végén elhunyt Ottlik László helyére, Szabó József pedig a közjogra (alkotmányjogra) került, a

Pécsre távozó Csekey István örökébe. Vas Tibornak Debrecenbe való kinevezése előtt 1947-ben még Szegeden kellett habilitálnia. Ebben egyik méltatója Bibó István volt.

Azt gyanítom, hogy Horváth Barna két említett kézírata, a töredékes angol és az eltűnt magyar nyelvű igencsak a Magyar Tudományos Akadémián való szolgálata esztendeiben készülhetett.

10

A disszertáns elkötelezett és fáradhatatlan kutatója s alkotója a jogbölcseleti tudományosságnak, benne is elsősorban az *új magyar jogfilozófia* történetének. Pályája kezdetétől ezt műveli. Kandidátusi értekezéséből formált kismonográfiája (*Moór Gyula. Egy huszadik századi magyar jogfilozófus pályaképe*. Osiris, Bp. 1994) óta kutatási területét fokozatosan szélesítve mintegy kilencven kisebb-nagyobb munkát tett közzé magyarul és világnyelveken. Akadémiai doktori értekezése ezek javának rendszerezett összegezését nyújtja. Teljes tudományos apparátussal.

Noha pályatársai közül is számosan publikáltak az értekezésében érintett részkérdésekről, az első összegezés az ő érdeme. Az új magyar jogfilozófia egészének fő mozzanatai így nála jelennek meg először.

A Somló – Moór – Horváth tudományos vonulat és a hozzá szorosan kapcsolódó követői és tanítványi körök, különösen a *szegedi iskola* képezik nem csupán az értekezésben, hanem az egykori alkotói tudományosságban is ennek meghatározó elemét. Nem lenne szerencsés e megjelölést más alkotókra is kiterjeszteni. Ha értekezünk az a jogfilozófia területén vagy ahhoz kapcsolódóan publikálók szélesebb körére figyelmeztet is, nyilvánvalóan ő sem sorol mindenkit ebbe az irányzatba.

Tézisei tömör összefoglalását adják eredményeinek.

Mint egy társtudományszak, az európai s a magyar jog- és alkotmánytörténet gondozója, elsősorban tudománytörténeti megközelítésben Szabadfalvi József *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében* című akadémiai doktori értekezését kiválóan alkalmasnak tartom arra, hogy nyilvános vitája kitűzessék. A fentiek alapján javaslom azt.

Szeged, 2015. november 25.

Dr. Ruszoly József